

Marxizmus priniesol nové, doteraz neznáme chápanie vzniku náboženstva. Náboženstvo je forma spoločenského vedomia, ktorá odráža svojráznym spôsobom určité vzťahy človeka k prírode aj vzťahy medzi ľuďmi samými, najmä v spoločnostiach, rozdelených na nepriateľské triedy. Náboženské predstavy nevznikli teda intuíciou, osvietením niektorých ľudí samým bohom, ako to tvrdili niektorí idealisti, ani nie sú čírym výmyslom kňazov, ako sa nazdávali mnohí materialisti, ale vznikly tak, ako vznikly ostatné formy spoločenského vedomia, nevyhnutne zákonite, súc determinované množstvom príčin.

Prof. Sirácky poukazuje na príčiny vzniku náboženských predstáv, na biologické aj gnozeologické pohnútky k ich vytváraniu; poukazuje na ich vývoj, súvis so životom spoločnosti, v ktorej vznikly a venuje zvláštnu pozornosť kresťanstvu. Cenné sú citáty a výklad na konci práce, kde autor osvetľuje na základe historických dát mystickú gloriolu, ktorou je opradené božstvo Ježišovo. Práca končí úvahou *Marxizmus-leninizmus a náboženstvo*, kde autor poukazuje na spôsob, ako náboženstvo odstrániť.

Myslíme, že táto práca vykoná svoje poslanie, a to najmä medzi širokými masami ľudu, ktorým je určená.

T. Münz

DIOGENES LAERTIOS, ŽIVOT A UČENÍ FILOSOFA EPIKURA. Z řeckého originálu Diogenes Laertios, Životy slavných filosofů, kniha X přeložil, překladem jiných epikurovských textů doplnil, doslovem, poznámkami a seznamem jmen doprovodil prof. Dr. Jaroslav Ludvíkovský. Vydala Rovnost v Prahe 1952.

Z početnej a rozsiahlej starogréckej literatúry, zapodievajúcej sa životopismi a názormi gréckych filozofov, zachovalo sa nám jediné dielo, ktoré je kompiláciou, urobenou priamo alebo nepriamo na základe veľkého množstva stratených spisov. Je to dielo Diogena Laertia, autora *Životopisov slávnych filozofov*, jediných to zachovaných starovekých dejín gréckej filozofie.

Dielo vzniklo v prvej polovici III. stor. n. l. Podáva v desiatich knihách nerovnakej kvality životopisy, výroky a názory gréckych filozofov, a to zväčša podľa jednotlivých filozofických škôl. V prvej knihe sa totiž píše o mudrcoch, v druhej o sokratikoch, v tretej o Platonovi, v štvrtej o akademikoch, v piatej o Aristotelovi a jeho žiakoch, v šiestej o kynikoch, v siedmej o stoikoch, v ôsmej o pythagorovcoch, v deviatej o Herakleitovi, eleatoch, atomistoch a skeptikoch a konečne v desiatej o Epikurovi. Jednotlivé knihy nemajú rovnaký rozsah, hoci autor mal v úmysle brať ohľad na rovnomernosť celého diela. Mimoriadne veľký rozsah VII. a X. knihy sa vysvetľuje tým, že v VII. knihe je uvedený podrobný výklad stoického učenia a že do X. knihy boly doslovne prevzaté štyri diela Epikurove.

Medzi biografickými údajmi, výrokmí a názormi v jednotlivých životopisoch niet úmernosti. Veľmi stručné sú biografické zprávy o Anaxagorovi, Empedoklovi a Demokritovi. Inde je príliš mnoho miesta venované anekdotám. Platí to predovšetkým pre biografie mudrcov, kde je to však pochopiteľné, pretože pri ich životopisoch sa autor mohol oprieť iba o viac-menej legendárne zprávy. Avšak platí to aj pre životopisy niektorých filozofov. Anekdotami sú obzvlášť preplnené životopisy kyrénskych a najmä kynických filozofov a taktiež životopis Pythagorov.

Filozofické názory sú podané zväčša iba povrchno a veľmi dôležité filozofické otázky sú často úplne opomínané. Chýba výklad Platonovho učenia o ideách a viac pozornosti by si boly zaslúžili tiež jeho názory o štáte. Vo výklade Empedoklovho učenia nenachádzame výklad o pôroch a o jeho teórii vnímania. Ani zmienky niet o Alkmaionovej humorálnej patológii. Nezmieňuje sa vôbec o Xenofanovom učení o jednom nemeniteľnom a podrobnejšieho výkladu by si bol zaslúžil tiež jeho boj proti antropomorfickému náboženstvu Homéra a Hesioda. Väčšej pozornosti by si bolo zaslúžilo učenie eleatov, ktoré malo nesmierny vplyv na ďalší vývoj gréckej filozofie. Chýba najmä výklad Zenonových dôkazov proti mnohosti a pohybu. Demokritovo učenie je podané len v hlavných bodoch vo dvoch malých paragrafoch. Dobrý je výklad učenia stoického, skeptického a epikurovského, čo však treba pripočítat k dobru prameňov, ktoré tu Diogenes Laertios použil v doslovnom znení.

Pri líčení jednotlivých životopisov zachovával Diogenes Laertios jednotvárný postup, ktorý možno dobre sledovať pri väčších životopisoch. Najprv podával zprávy o mene a pôvode patričného filozofa. Nato opísal jeho štúdiá a zmienil sa prípadne o cestách, ktoré mali vplyv na formovanie osobnosti opisovaného filozofa. Potom nasledovala zmienka o rozhodnutí sa pre niektorú filozofickú školu, uvedenie času ztráveného v škole a vylúčenie pomeru k učiteľom. Ďalšia časť bola venovaná významným činom, ako napr. vojenským výpravám, cestám a účasti na politickom živote. Za tým nasledovala charakteristika filozofa s opísaním jeho telesných aj duševných vlastností. Do tejto časti prináležia rozličné anekdoty a prejavy cudzích ľudí, ktoré vznikly pod vplyvom uvedených filozofových vlastností. Sem patrily aj údaje o erotickom živote filozofa a zprávy o jeho pomere k ľuďom a konečne zmienky o kvalite jeho štýlu. Nato nasledovaly údaje o smrti a údaje chronologické s pripojením dokumentov, ktoré mali nejaký vzťah k uvedeným zprávam, napr. testamenty a listy pred smrťou. Vo väčšine prípadov sú pripojené náhrobné nápisy a epigramy na smrť opisovaného filozofa. Potom nasledovalo vymenovanie jeho žiakov a uvedenie zoznamu jeho diel. Na predposlednom mieste bol podaný výklad jeho učenia a konečne na poslednom mieste boli uvedení homonymní muži.

Dielo Diogena Laertia nie je samostatným spisom, ale kompiláciou, učenou na základe rozličných diel. Je v ňom vyše tisíc odkazov na iné diela, takmer 250 autorov, čo znesnadňuje riešenie otázky prameňov Diogena Laertia. Novovekí bádatelia sa stále rozchádzajú v názoroch. Niektorí šli až tak ďaleko, že okrem malých výnimiek pripúšťajú iba jeden prameň, z ktorého vraj Diogenes Laertios všetko odpísal aj s uvedenými odkazmi. Iní síce pripúšťajú viac prameňov, ale rozchádzajú sa v počte a v osobách.

Dielo Diogena Laertia obsahuje mnoho chýb, ktoré svedčia o nekriticnosti autora. Sú to jednak chyby chronologické, ďalej nepresné citácie, uvádzanie apokryfných veršov a listov za pravé atď. Avšak aj napriek týmto nedostatkom má dielo jedinečnú cenu ako jediná staroveká biografická práca tohto druhu. Je našim hlavným prameňom pre dejiny gréckej filozofie. Obsahuje totiž veľké množstvo biografického a doxografického materiálu, ktorý v mnohých prípadoch nepoznáme z iných diel. Obzvlášť cenné sú pre nás celé výklady učenia jednotlivých škôl, prebrané z prameňov v doslovnom znení. Avšak najviac sme mu povďační za to, že jeho zásluhou sa nám zachovaly z obrovskej literárnej pozostalosti Epikurovej jeho štyri celé diela,

ktoré sú našim najdôležitejším prameňom pre poznanie Epikurovho učenia. Dielo Diogena Laertia má však význam aj pre literárnu vedu, ako aj pre poznanie iných vedných a umeleckých disciplín, zaoberajúcich sa starovekom.

\*

Diogenes Laertios nebol veľmi čítaným autorom v staroveku. Viac pozornosti mu venovali byzantskí autori, u ktorých sa stretáme s jeho menom už od IX. stor. Z XII. stor. pochádzajú naše najstaršie rukopisy (Borbonicus a Laurentianus) a tiež prvý latinský preklad od Henrika Aristippa z Katánie. Tohto latinského prekladu diela Diogena Laertia použil v XIV. stor. Angličan W. Burley (1275—1357) vo svojom latinskom diele *O živote a mravoch filozofov a básnikov*. Burley sa však odchyľil od svojho vzoru. Po prvé nepodával životopisy svojich mužov podľa filozofických škôl, ale chronologicky. Po druhé vypustil zo svojho diela celý rad menej významných filozofov a pribral veľké množstvo filozofov, básnikov a spisovateľov gréckych aj rímskych, od Homéra až po Boethia. Konečne Burleyove životopisy sa líšia od životopisov Diogena Laertia tiež tým, že je v nich menej miesta venované výkladu učenia jednotlivých mužov, no tým viac výrokom a pošetilým anekdotám, ktoré zaiste vyhovovali vtedajšiemu čitateľstvu. Burleyovo dielo bolo obľúbeným čítaním v XIV. a XV. stor., ako svedčí nielen veľké množstvo latinských rukopisov jeho diela, ale aj preklady jeho diela do národných jazykov: taliančiny, francúzštiny, nemčiny, ba aj do češtiny.

Avšak nezmenšil sa záujem ani o originál diela Diogena Laertia. Jeho text bol v XIII. a XIV. stor. stále opisovaný a čoskoro po objavení tlače vyšiel v Benátkach r. 1475 prvý latinský preklad od Ambrogia Traversariho a r. 1533 vyšlo v Bazileji prvé vydanie gréckeho textu. Čoskoro nato objavil sa celý rad latinských prekladov, medzi ktorými zaujíma popredné miesto preklad trnavského rodáka a popredného humanistu Jána Sambuca. Jeho preklad, vydaný v Antverpách r. 1566, bol urobený nielen podľa už spomenutého bazilejského vydania, ale aj podľa starých rukopisov (Borbanicus, Vaticanus a Venetus) a tak Sambucus zlepšil čítanie textu na viac ako tisíc miestach. Od tých čias vyšlo niekoľko vydaní diela Diogena Laertia a tak isto niekoľko latinských prekladov, avšak vydanie s dôkladným kritickým aparátom dosiaľ chýba.

Veľká pozornosť bola venovaná niektorým knihám, predovšetkým desiatej. Už r. 1675 vydal francúzsky učenec P. G a s s e n d i *Poznámky k X. knihe Diogena Laertia* a spis *O živote a mravoch Epikura*. V oboch dielach podal prvý dôkladnejší výklad Epikurovej fyziky a etiky. Avšak prvé kritické vydanie X. knihy urobil až H. U s e n e r v epochálnom diele *Epicurea* (Lipsko 1887), obsahujúcom okrem X. knihy Diogena Laertia aj zlomky z ostatných diel Epikurových. Po Usenerovi vydal Epikurove diela, obsiahnuté v X. knihe Diogena Laertia, s pripojením Vatikánskeho gnomologia P. von der Mühl (Lipsko 1922) a C. Bailey, ktorý k svojmu vydaniu pripojil aj anglický preklad a rozsiahly poznámkový aparát (Oxford 1926). Najnovšie vydanie Epikurových diel i s väčšinou zlomkov usporiadala Akadémia vied SSSR (Moskva 1947).

Z moderných prekladov X. knihy Diogena Laertia treba uviesť taliansky preklad E. Bignoneho (Bari 1920), francúzsky preklad A. Ernouta v I. sväzku komentára

k Lucretiovi (Paríž 1925), nemecký preklad A. Kochalského (Lipsko-Berlín 1914) a ruský preklad S. I. Sobolevského (Moskva 1947.) Okrem toho vyšiel moderný preklad celého diela Diogena Laertia v nemčine od O. Apelta (Lipsko 1921) a v angličtine od R. Hicksa (Londýn 1925).

\*

Vplyv Diogena Laertia u nás sa datuje už od doby Karola IV. Prvé oboznámenie s ním sa dialo prostredníctvom jeho latinského prepracovania od W. Burleya. Ako bolo Burleyovo dielo rozšírené u nás, svedčia charakteristiky antických filozofov od majstra Ján Husa, povedané pri predstavovaní majstrov pražskej artistickej fakulty slávnostnému shromaždeniu r. 1411, ako to vyplýva z Rybovho kritického vydania jeho *Quotlibetu* (Praha 1948), ďalej z viacerých anonymných rukopisných českých prekladov z XV. stor. a konečne z dvoch knižných českých prekladov, prvého od Mikuláša Konáča z Hodiškova (r. 1514) a druhého od Šimona Lomnického (r. 1591).

Avšak aj dielo Diogena Laertia bolo u nás známe. Svedčí o tom aspoň ten fakt, že v knižnici Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic bol grécky rukopis diela Diogena Laertia. Podľa kópie tohto rukopisu bolo urobené prvé vydanie textu Diogena Laertia v Bazileji r. 1533. R. 1566 preložil dielo Diogena Laertia do latiny trnavský humanista J. Sambucus a jeho preklad bol na Slovensku veľmi rozšírený. Avšak prekladať do národného jazyka začal u nás, ako viem, až J. L u d v í k o v s k ý, ktorý r. 1929 preložil Epikurove etické zlomky v diele *Epikuros, Myšlenky o štěstí a mravnosti*. Niektoré zlomky z predsokratovských filozofov u Diogena Laertia preložil K. Svoboda (Praha 1944). Časti, týkajúce sa gréckych atomistov, preložil do slovenčiny M. O k á l v diele *Demokritos a iní grécki atomisti* (Bratislava 1952). Ten istý autor pripravil do tlače slovenský preklad celého diela Diogena Laertia, ktorý vyjde v SAV začiatkom r. 1954. Konečne koncom r. 1952 vyšiel v Prahe vynikajúci preklad X. knihy Diogena Laertia a iných zlomkov Epikura ako aj ostatných epikurovcov od J. Ludvíkovského.

\*

Desiata kniha *Životopisov slávnych filozofov* od Diogena Laertia vyniká nad ostatné knihy tak svojím rozsahom — je po VII. knihe najrozsiahlejšia — ako aj svojím obsahom. Ako III. kniha aj desiatka je venovaná životopisu iba jedného filozofa a ako v III. knihe, aj v tejto je väčšia časť venovaná výkladu učenia. Kým však Platonovo učenie (v III. knihe) je podané suchopárne a torzovite, Epikurovo učenie je vyložené v troch Epikurových listoch a v zbierke *Hlavných článkov učenia*, ktoré Diogenes Laertios prevzal do svojho diela v doslovnom znení. A keďže sa nám Epikurova literárna pozornosť nezachovala a jeho učenie poznáme zväčša len vďaka X. knihe diela Diogena Laertia, je táto časť rozhodne najdôležitejšou časťou celého diela. Z prvej biografickej časti sa dozvedáme nielen o Epikurovom pôvode a jeho štúdiách, ale aj o živote a pomeroch v jeho škole, o vzťahu k ostatným filozofickým školám, o ohováračskej kampani, ktorú vyvíjali proti Epikurovi jeho nepriatelia a konečne o jeho chorobe a smrti. Cenné sú tiež zprávy o jeho literárnej činnosti, o metodike jeho práce a soznam jeho najdôležitejších diel. Pripojený je jeho testament a list Idomeneovi, napísaný tesne pred smrťou. Nasleduje vymenovanie jeho najdôležitejších

žiakov s pripojením stručnej, ale výstižnej charakteristiky a s uvedením ich najdôležitejších spisov. Iba Metrodorovi je venovaná väčšia pozornosť. Po biografických údajoch a pred uvedením doslovného znenia štyroch Epikurových diel je venované niekoľko paragrafov Epikurovmu chápaniu filozofie a problematiky jej jednotlivých častí. Cenný je stručný výklad epikurovskej dialektiky. Zo spomenutých Epikurových diel, uvedených v doslovnom znení, najrozsiahlejší je prvý list, adresovaný Herodotovi. Obsahuje zhustený výklad epikurovskej fyziky. Hneď za ním nasleduje list Pythoklovi, podávajúci Epikurovo učenie o nebeských a meteorologických javoch. List sa kompozične líši od predchádzajúceho. Jednotlivé výpovede nie sú vhodne spojené s predchádzajúcimi, ako je tomu v liste Herodotovi a okrem toho organicky súvisiace časti sú od seba oddelené, následkom čoho býva tento list Epikurovi upieraný. Jednako podáva verne Epikurovo učenie. Medzi druhý a tretí list (Menoikeovi) je vsunutý výklad o zásadách, ktorými sa má v živote spravovať epikurovský filozof. Tretí list, starostlivo vypilovaný, je adresovaný Menoikeovi a obsahuje výklad Epikurovej etiky. Tretí list dopĺňa výklad o rozdiel medzi učením kyrénskych filozofov a učením Epikurovým. Knihu završuje 40 *Hlavných článkov učenia*, ktoré sú podľa Diogena Laertia korunou dokonalosti, nasadenou nielen X. knihe, ale aj celému dielu.

K prekladu X. knihy diela Diogena Laertia pridal J. Ludvíkovský preklad ďalších epikurovských zlomkov. Predovšetkým je to tzv. Vatikánske gnomologium, ktoré r. 1888 objavil v jednom vatikánskom rukopise C. Wotke. Je to zbierka 81 aforizmov, z ktorých niektoré sa nachodia aj v *Hlavných článkoch učenia*, niektoré však boli dosiaľ neznáme a prispeli k rozšíreniu našich vedomostí o Epikurovej etike. Ďalej sú to ďalšie zlomky etické, vybrané z vydania Usenerovho a Baileyho. Konečne pribral Ludvíkovský do svojho prekladu zlomky zo spisov Epikurových žiakov, Metrodora a Hermarcha, zlomky z diel popredného epikurovca z I. stor. pred. n. l. Filodema z Gadar a konečne zlomky z diela Diogena z Oinoandy, epikurovca z konca II. a začiatku III. stor. n. l. Preklad je opatrený doslovom, stručnými poznámkami a soznamom mien.

\*

Napriek tomu, že hlavnou požiadavkou, ktorú Epikuros kládol na spisovateľa, bola jasnosť, a že sám sa držal tejto zásady, predsa časti X. knihy diela Diogena Laertia, prízvato z Epikurových diel v doslovnom znení, patria medzi najťažšie zachované texty gréckej literatúry. Platí to predovšetkým o liste Herodotovi. Zapričiňuje to nielen zhustený výklad, ale aj Epikurova špeciálna terminológia, ktorá obzvlášť robí prekladateľom ťažkosti. Na nejednom mieste si prekladatelia a tak aj vydavatelia nevedia dať rady a niet divu, že ich preklady sa často líšia medzi sebou. Preto sme tým väčšou vďakou zaviazaní prekladateľovi za jeho vynikajúci preklad tohto ťažkého diela. Treba hneď na začiatku zdôrazniť, že ide o preklad vynikajúcich kvalít, vyznačujúci sa predovšetkým jasnosťou a srozumiteľnosťou. Preklad si nežiada — a ani v ňom nenachodíme — vysvetlivky v zátvorkách, ktoré zdržujú čitateľa, ba niekedy mu dokonca prekážajú v sledovaní autorovej myšlienky, ktoré však nachodíme v niektorých moderných prekladoch, pretože si prekladatelia boli vedomí nejasnosti svojich prekladov. Ludvíkovského preklad svedčí o prekladateľovom dôkladnom uvažovaní pri prekladaní jednotlivých odborných termínov a o jeho dôkladnom obozná-

mení sa s Epikurovou filozofiou. Jeho preklad svedčí tiež o tom, že sa snažil čo najviac vyfažiť z práce, ktorú vykonali v posledných desaťročiach klasickí filológovia pri interpretácii Epikurovho textu či už vo forme nových koniektúr, nových výkladov alebo vo forme prekladov, ku ktorým má prekladateľ prizeraf, ak chce, aby jeho preklad znamenal ďalší krok dopredu. Ludvíkovského preklad sa, vyznačuje ďalej plynosťou a bude nielen vďačným čítaním, ale aj veľmi dôležitou pomôckou pre poslucháčov filozofie a dobrou oporou pre všetkých pracovníkov v odbore dejín starovekej filozofie.

Všimnime si teraz, ako Ludvíkovský preložil niektoré odborné termíny z Epikurovho slovníka.

Filozofiu rozdeľoval Epikuros na tri časti: na kanoniku, fyziku a etiku. Prvá obsahovala náuku o kritériách pravdy a o počiatku súcna, teda to, čo ostatné školy nazývaly logikou alebo dialektikou. Druhá obsahovala náuku o vznikaní a zanikaní a o prírode. Konečne tretia, na ktorú kládol Epikuros najväčší dôraz, obsahovala náuku o tom, čomu sa treba vyhýbať a o čo treba usilovať, a náuku o najvyššom ciele človeka, teda náuku o životnej praxi.

Na rozdiel od stoikov, ktorí kládli veľký dôraz na logiku a vypracovali ju do obdivuhodných podrobností, bola Epikurovi kanonika iba výpočtom rozličných kritérií pravdy. Uznával tri takéto kritériá: smyslové vnemy, pojmy a city. Epikuros často uvádzal síce aj tzv. predstavivé názory mysle, ale Diogenes Laertios ich pripisuje ako kritériá iba žiakom Epikurovým (§ 31). Grécky výraz pre prvé kritérium, *αἰσθήσεις* označuje síce nielen smyslové vnemy, ale aj smyslové orgány a ich činnosť, teda vnímanie, ale niet pochyby, že výraz *smyslové vnemy*, ktorý používa prekladateľ, je výstižný a dobre volený. To isté platí pre tretie kritérium, *πάθη*, ktoré Ludvíkovský prekladá výrazom *city*. Obe tieto kritériá sú pravdivé a Epikuros vyslovene píše, že fakt, že vidíme a počujeme, je práve tak skutočnosťou, ako že cítíme bolesť (§ 32).

S gréckym výrazom pre druhé kritérium, *πρόληψις* sa stretáme aj v stoickej filozofii. Kým však u stoikov ide o akési vrodené predstavy, známe všetkým ľuďom, ako to naznačuje aj ich charakterizovanie latinským výrazom *notiones communes*, u Epikura hrajú rolu ako kritérium pravdy pri veciach, ktoré v danom momente nevnímame bezprostredne, ktoré sme však už *prv* *pojali* svojimi mysľami a ktoré tkvejú v našej myslí. Sú to akési fotografické obrazy, utvorené v našej myslí na základe opakovaných individuálnych smyslových vnemov, a sú teda ako by spomienkou na jav, ktorý sa mimo nás častejšie opakoval. Pomocou nich jednak identifikujeme čerstvo vnímané objekty, jednak nám umožňujú predstavy o veciach, ktoré prenikly k nám za spánku alebo za iných stavov. Týmto spôsobom Epikuros vysvetľoval tiež všeobecnú predstavu ľudí o bohoch. A keďže sa *πρόληψις* opierajú o predchádzajúce smyslové vnímanie, môžu sa týkať len skutočne existujúcich vecí a vyznačujú sa teda aj ony samozrejmom istotou.

Pri prekladaní termínu *πρόληψις* Ludvíkovský volil výraz *pojem*, ktorý je našim ekvivalentom nemeckého výrazu *Begriff* a ruského výrazu *понятие*, a je z našich výrazových možností najvhodnejší, aj keď nevystihuje úplne a presne grécky termín a jeho latinské ekvivalenty *anticipatio* alebo *praenotio*. Škoda, že výraz *predpojatie*, ktorý by etymologicky najlepšie vyhovoval, má iné významové zafarbenie.

Štvrté kritérium, ktoré uvádza Diogenes Laertios, tzv. φανταστικαὶ ἐπιβολαὶ τῆς διανοίας, ktoré Lucretius prekladá výrazom *iniectus animi*, sa používa pri veciach, ktoré nemôžu byť predmetom smyslového vnímania, keď totiž ide o vyložene rozumovú činnosť. „Mýliš sa — vraví Lucretius — ak si myslíš, že atomy vôbec nemožno postihnúť názorovým myslením“ (II 739—740), alebo „Duch sa pokúša pochopiť to, čo sa nachodí v nekonečnom vesmíre za hradbami sveta, kde len rozum môže, ak chce, rozprestierať svoj zrak a kde slobodne odlieta pohľad ducha“ (II 1044—1047). Poznáme však len rolu tohto štvrtého kritéria, nepoznáme dobre jeho podstatu a preto robí ťažkosť tiež nájdenie príslušného adekvátneho výrazu pri prekladaní tohto termínu. Ernout prekladá *intuitions de l'esprit*, a *representations que nous fournit notre pensée*. Bailey prekladá *intuitive apprehensions of the mind*, *Hicks perceptions of mental presentations*, Kochalsky *die gedanklich auf etwas bezogenen Vorstellungen*, Apelt *die Vorstellungen der Einbildungskraft*, Sobolevsky *действия мышления*. Ludvíkovský ho preložil výrazom *predstavivé názory mysle*, v ktorom však je vy-s-tihnutá činnosť mysle iba v konečnom štádiu.

Na predchádzajúcej samozrejmej istote, ktorou sa vyznačujú smyslové vnemy, city a anticipácie (u Ludvíkovského pojmy), závisí aj *mienenie*, δόξα, ktoré sa podľa Epikura nazýva tiež *domienkou*, ὑπόληψις. Táto môže byť jednak pravdivá, jednak klamná. Záleží na tom, či ju smysly potvrdia, alebo aspoň nevyvrátia, alebo či ju nepotvrdia, prípadne vyvrátia.

Epikurova teória vnímania je budovaná na názore, že s povrchu složených telies sa odlučujú neprestajne odtlačky τύποι ktoré majú tú istú podobu ako teleso, z ktorého odtekajú (ἀπὸρρεῖν), avšak ich slozenie je omnoho jemnejšie a okrem toho sú duté, čo im umožňuje pohybovať sa veľkou rýchlosťou, pravda, za predpokladu, že sa nestretnú s nijakou prekážkou. Tieto odtlačky, ktoré Epikuros nazýval tiež obrázkami, eidolami, zachovávajú tú istú polohu a to isté poradie atomov, aké mali v pevných telesách. Ako sa pohybujú s rýchlosťou myšlienky, tak sa aj tvoria s rýchlosťou myšlienky, takže ich prúdenie s povrchu telies je nepretržité. Pritom však nebadáť, že by sa teleso zmenšovalo, pretože odtekajúce atomy sú nahradzované inými. Ludvíkovský prekladá termín τύποι výrazom *obrysy* a termín εἰδῶλα výrazom *obrazy*, avšak pre väčšiu jasnosť pripojuje k výrazom *obrazy* tiež výrazy *eidolá*.

Na rozdiel od Demokrita, ktorému boly atomy najmenšími fyzickými jednotkami, pripúšťal Epikuros ešte najmenšie časti atomov a nazýval ich peratami. Učinil tak na základe Aristotelových dôkazov, že vec, ktorá nemá časti, nemôže sa ani hýbať, ani meniť. Pretože však aj existenciu atomov bolo možné pre ich malosť dokázať len teoretickým skúmaním, aj existenciu najmenších častí atomov dokazoval a vysvetľoval teoretickým skúmaním, analogicky podľa úkazov smyslového sveta (§ 58). Vychádzal pritom od vnímateľného telesa. Na každom takomto telese možno totiž zachytiť jeho najmenšiu vnímateľnú časť, tzv. akron. Susedné vnímateľné časti, keďže sú to najmenšie vnímateľné časti, musia byť rovnako veľké a ich počet nemôže byť nekonečný, pretože v opačnom prípade by sme ich sčítaním dostali nekonečné číslo, a teleso o určitej veľkosti nemôže predsa pozostávať z nekonečného počtu častí. Táto najmenšia vnímateľná časť sa jednak podobá telesu, ktorého je časťou, pretože má určitú extenziu, jednak sa od neho líši, pretože ako vnímateľné

minimum nemá už časti, ktoré by bolo možno na ňom rozlíšiť. Na počte týchto najmenších vnímateľných častí spočíva veľkosť alebo malosť telesa.

Ten istý pomer, ktorý je medzi telesom a najmenšou vnímateľnou časťou, bude aj medzi atomom a peratami, najmenšími časťami atomu. Peratá, ktoré sú medzi sebou rovnako veľké, respektíve malé, sú taktiež meradlom veľkosti atomov, ako tomu bolo aj pri vnímateľných minimách. Kým sa však vnímateľné minimá môžu sosskupovať, pretože sa skladajú z atomov, ktoré sú schopné samostatného pohybu, sosskupovanie perát nie je možné, lebo nie je možné ich oddeliť, ale len v mysli izolovať. Medzi atomom a peratami je rozdiel v tom, že peratá nemôžu existovať oddelene a nemôžu sa samostatne pohybovať.

Pre najmenšie vnímateľné časti požíva Ludvíkovský výraz *vnímateľné minimá*, pre najmenšie časti atomu, čiže peratá, používa výrazu *mezné časti*, ktorý však obyčajne uvádza spolu s výrazom *peratá*.

Dôležitou časťou Epikurovho učenia je kapitola o trvalých a náhodilých vlastnostiach, ktoré pripomínajú moderné primárne a sekundárne vlastnosti, no nekryjú sa úplne s nimi. Epikuros používal pre prvé výrazu τὰ συμβεβηκότα, pre druhé výrazu τὰ συμπτώματα a rozdiel medzi nimi bol v tom, že z prvých odvodzovalo teleso svoju trvalú prirodzenosť a len na základe nich všetkých malo svoje označenie ako teleso (§ 69), kým druhé sa mu pridružovali k telesám len náhodile. Ludvíkovského výrazy *trvalé vlastnosti* a *náhodilé vlastnosti* dobre vystihujú význam, ale žiadalo by sa zaviesť výrazy substantívne, ako napr. lat. *coniuncta* a *eventa*, fr. *propriétés* a *accidents*, angl. *properties* a *accidents*, pretože pri Diogenovi Laertiovi síce vystačíme s uvedenými Ludvíkovského výrazmi, nevystačí však s nimi budúci prekladateľ Sexta Empirika, u ktorého je čas charakterizovaný ako σύμπτωμα συμπτωμάτων, teda akýsi špeciálny druh prípadku (náhodilej vlastnosti).

Už som spomenul, že na niektorých miestach Epikurových spisov si prekladatelia nevedia dať rady, napriek obrovskému úsiliu klasických filologov o správnu interpretáciu textu, a ich preklady sa veľmi často podstatne medzi sebou líšia. Tak v liste Pythoklovi (§ 85) Epikuros oznamuje adresátovi, že je ochotný splniť jeho žiadosť — poslať mu stručnú a prehľadnú úvahu o meteorologických úkazoch — v nádeji, že jeho úvaha bude osožná i mnohým iným a najviac tým, ktorí len od nedávna okúšajú pravú vedu o podstate prírody, ako aj τοῖς εἰς ἀσχολίας βαθυτέρα, τῶν ἐγκυκλίων τινὸς ἐμπειλεγμένοις. Kochalsky prekladá túto časť celkom voľne a stručne: *und denen die infolge ihrer Berufspflichten zu wenig Zeit haben*; Ernout ju chápe podobne, ale snaží sa byť presnejší... *qui se trouvent profondément engagés dans les occupations de quelque profession vulgaire*; Ernouta nasleduje Bailey: *...and also to those who are involved too deeply in the business of some regular occupation*. Prekladom Baileyho sa riadil Sobolevsky: и для тех, которые погружены слышком глубоко в занятие каким нибудь обыденным делом.

Naproti tomu Apelt prekladá: *...so wie denen, die sich auf Studien eingelassen haben, die etwas tiefer gehen als irgend einer der üblichen Bildungsfächer*. Apeltovmu prekladu sa blíži preklad Hicksov: *...and those who are attached to pursuits which go deeper than any part of ordinary education*, a Solovinov: *...et à ceux encore qui sont engagés dans recherches plus profondes que celles poursuivies ordinairement*. Ludvíkovského preklad sa blíži tejto druhej skupine prekladov, líši sa však od nich: *...jakož i tým, kdo se oddali hlubšímu studiu, než jakého vyžaduje povrchní zájem*.



Veta by sa však rovnako dobre dala preložiť slovami: ... ako aj tým, ktorí sa od- dali hlbšiemu štúdiu niektorej obvyklej disciplíny.

Podobných neshôd v prekladoch moderných autorov je viacej. Niektoré miesta boli predmetom dlhých diskusií (napr. glosa k l. hlavnému článku učenia) bez toho, že by sa bolo došlo k uspokojivému rozriešeniu. My nakoniec uvedieme ešte niekoľko málo miest, na ktorých máme výhrady voči prekladu. Tak v § 5 čítame vetu z Epikurovo- ho listu Themiste: Οἷός τε φησὶν εἰμί, ἐὰν μὴ ὑμεῖς πρὸς με ἀφίκησθε, αὐτὸς τρικύλιστος, ὅπου ἂν ὑμεῖς παρακαλῆτε, ὠθεισθαί.

Ludvíkovský prekladá: „Jestliže vy nepřijдете ke mně, jsem hotov přiletět jako střela...“ Podobne prekladá Solovine: „Je suis capable... de courir avec une vitesse triple...“ Približne rovnaký je preklad Baileyho: „I am capable of arriving with a hop, skip and jump...“ Apelt tiež naráža vo svojom preklade na trojnásobnú rýchlosť: „...so bin ich imstande in verdreifachter Eile selbst zu euch hinzustürzen...“ Ani v jednom z týchto prekladov sa neberie zreteľ na Epikurovu chorobu, ktorá mu nedovoľovala zdvihnúť sa z lôžka, pripraveného na vozíku, na ktorom ho prevážali. Tieto preklady neprihliadajú ďalej k slovesu ὠθεισθαί, ktoré zabraňuje predstave o nejakej väčšej rýchlosti. Bude preto asi správne chápať výraz τρικύλιστος adverbialne — na trojkolke. Potom by preklad znel: „...som ochotný dotlačiť sa na trojkolke...“

Časť glosy, pripojenej ku kapitole o svetoch (§ 74) οὐδὲ ζῶα εἶναι ἀποκριθέντα ἀπὸ τοῦ ἀπείρου, Ludvíkovský prekladá: „A že to jsou živé bytosti odloučivší se od nekonečna“, hoci by mal znieť: „A že to nejsou živé bytosti...“ Podobne vypadla nedopatrením záponka pri preklade vety οὐδὲ κολάσειν οἰκέτας (§ 118), ktorú Ludvíkovský prekladá: „A bude prý trestati své sluhy.“

Konečne z glosy k § 96 sa dozvedáme, že zatmenie slnka vzniká vtedy, keď ho zatieni mesiac, a zatmenie mesiaca vtedy, keď ho zatieni zem. A glosátor dodáva: ἀλλὰ καὶ κατ' ἀναχώρησιν. Ludvíkovský prekladá: „ale také ubýváním měsíce“, hoci by malo byť: „ale také vzdálením se měsíce“, pretože tak si to žiada substantívum ἀναχώρησις, utvorené od slovesa ἀναχωρεῖν, ktorého význam je ustupovať smerom nahor.

<sup>1</sup> Miloslav Okál

PLUTARCHOS, ŽIVOTOPISY. Zo starogréčtiny preložil Dr. Miloslav Okál. Vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave 1953. Strán 318. Cena viaz. 40 Kčs.

Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry podujalo sa na iste zásluhnú edíciu Slovo antiky, v ktorej majú vychádzať významné literárne diela z antickej literatúry. Redakciou tejto edície poverili u nás na to najpovolanejšieho odborníka a pritom osvedčeného prekladateľa z antických literatúr, doc. Dr. M. Okála. Ako prvý sväzok vyšiel vo vkusnej úprave preklad samého redaktora tejto edície, výbor z Plutarcho- vých Životopisov, opatrený obsiahlou úvodnou štúdiou o literárnom odkaze Plutarcha a bohatými poznámkami k prekladu.

Grécky spisovateľ Plutarchos (46—120), z ktorého Životopisov dostávame do rúk prvý výbor v slovenskom preklade, pochádzal z Chaironcie v Bootii. Nejaký čas konal aj v Ríme filozoficko-rétorické prednášky a ako romanofil tešil sa priazni